

Нині мене найбільше тішить те, що українці повертаються, хай і не так швидко, як би хотілося, до свого українства. І прийдуть до нього, якщо усвідомлять себе великим вільнолюбним народом, якщо українська мова стане для них такою самою природною потребою, як повітря і вода, буде мовою повсякденного спілкування на рідній українській землі. Саме через українську мову та культуру пролягає шлях до справжньої української України.

Катерина Гоподенська

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української мови

ГРАМАТИЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ХХІ СТОРІЧЧІ:

збірник тез наукових доповідей учасників
Міжнародної наукової конференції
на пошану доктора філологічних наук, професора
Городенської Катерини Григорівни

Редакційний рада

Горголюк Н. Г., кандидат філологічних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Інституту української мови НАН України;

Колібаба Л. М., кандидат філологічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України;

Фурса В. М., кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України.

Рецензенти:

Кислюк Л. П., доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України;

Делюсто М. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмайльського державного гуманітарного університету

До друку рекомендувала вчена рада Інституту української мови
НАН України (протокол №4 від 04 червня 2024 р.)

Грамаічний портрет української мови у XXI сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни / упоряд.: Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 220 с.

Збірника тез наукових доповідей укладено за матеріалами Міжнародної наукової конференції «Грамаічний портрет української мови у XXI сторіччі», яку організував відділ граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України на пошану доктора філологічних наук, професора завідувача цього відділу Городенської Катерини Григорівни. У ньому вміщено студії з граматики української мови XXI ст., присвячені аналізу наукового доробку К. Г. Городенської на тлі сьогочасних проблем української граматики та мовної практики, актуальним проблемам теоретичної і застосовної морфології, особливостям реалізації синтаксичних норм, новітнім тенденціям у розвитку словотвірної системи, проблемам української лексикології та лексикографії в контексті грамаічної теорії.

Для науковців, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, студентів-філологів, а також усіх, хто цікавиться розвитком грамаічної думки в лінгвоукраїністиці та славистиці.

Завальнюк І. Я.	
Найновіші явища і тенденції в синтаксисі мови українських масмедіа	110
Колоїз Ж. В.	
Лінгвістичний статус зевгматичних конструкцій	113
Кондратенко Н. В.	
Синтаксичний повтор як вияв категорії емотивності в політичному дискурсі	117
Кононенко І. В.	
Суб'єкт у семантико-синтаксичній структурі українського та польського речення	120
Лаврінець О. Я.	
Парадигма пасивних конструкцій сучасної української мови: структурний та функційно-стильовий аспекти	123
Личук М. І.	
Оцінні фразеологізовані речення у структурі метафоричного мислення мовців	126
Марчук Л. М.	
Семантичні характеристики синтагматичних дублетів у складному багатокомпонентному реченні	129
Ситар Г. В.	
<i>Перемогти не можна програти</i> : про одну модель конструкцій-фразем	131
Степаненко М. І.	
Складносурядне речення у формально-граматичній і семантико-синтаксичній парадигмі складного речення: українська концепція	137
Турко О. В.	
Порядок слів у реченні як засіб вербалізації комунікативної інтенції мовця	141
Халіман О. В.	
Інфінітивні речення в аспекті граматики оцінки (на прикладі синтаксичного фразеологізму N_3 / $Pron_3$ <i>аби</i> / <i>лиш би</i> (<i>лише б</i>) <i>Inf</i>)	143

ПОРЯДОК СЛІВ У РЕЧЕННІ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ МОВЦЯ

Турко Ольга Василівна

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних
дисциплін початкової та дошкільної освіти*

Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

olha.turko@gmail.com

Концептуальні лінгвостилістичні засади теоретичних і прикладних досліджень формують цілісну систему, спрямовану на виявлення засобів у вираженні комунікативної інтенції, що «репрезентує не тільки широкий діапазон особистісних намірів, а й детермінує прагматику висловлення, зміст мовленнєвого акту, від цього мовного феномену залежить і вибір конкретних синтаксичних засобів, найбільш релевантних для відображення певної ситуації» [5, с. 53].

Синтаксис на сучасному етапі розвивається в комунікативній парадигмі: дослідження мовного спілкування (мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код повідомлення), зміни значення мовних одиниць, їхньої емоційно-оцінної семантики, а також модифікації дериваційних можливостей мовних одиниць.

Речення становить базову комунікативну одиницю. Якщо значення організації речення виражає структурування інформації, то комунікативна – визначає ієрархію цієї інформації, здійснювану суб'єктивно, залежить від перебігу спілкування, поінформованості співрозмовників, цілей спілкування, тобто від комунікативної ситуації та комунікативної інтенції.

Вербалізація комунікативної інтенції вирізняється такими характеристиками, як підсилення та увиразнення логічного та емоційного змісту висловлювання; акцент на емоційність, маркування мовних одиниць, взаємовплив стилістичних (виражальні засоби) та позамовних факторів (літературний стиль, напрям); особистість автора з його психологічними, ментальними, соціальними, культурними, етнічними та іншими характеристиками; хронотоп тощо [4, с. 156–157; 1].

Виокремлюють низку лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів вербалізації комунікативної інтенції [6]. З-поміж синтаксичних засобів доцільно вирізнити порядок слів у реченні як наскрізне синтаксичне поняття, що детермінує семантико-граматичне значення реченнєвих компонентів, сприяє увиразненню лексико-семантичних одиниць. Крім цього, «порядок слів у реченнях української мови спричинений комунікативно-модальною, суб'єктивно-модальною та дискурсивно-жан-

ровою інтенцією мовця, з одного боку, слугує засобом вербалізації та увиразнення комунікативної інтенції – з іншого» [2, с. 113].

Прямий порядок слів, представлений інваріантною моделлю реченневої структури, сприяє здебільшого вербалізації інформативного значення речення, напр.: $S_{N_1} + P_1 + N_3 + Pron + N_2$ / *Чоловік розповідає воigno своє життя* (Ю. Гудзь).

Непрямий порядок слів за своєю граматичною природою – маркувати реченневий компонент – має ширший діапазон у вербалізації комунікативної інтенції мовця.

Власне інверсійна функція (зміна позиції реченневого компонента зі збереженням синтаксичного значення) представлена варіативними моделями, у яких інверсійний компонент займає різні позиції у структурі речення із семантико-стилістичною метою:

– позиція реченневого компонента початку речення, напр. $P_1 + (Adv_{mod} + Patr) + S_{N_1} + N_4 + (N_2 + N_2)$ / *Знас політично підкований Пашок і про теорію злиття націй* (П. Вольвач), $P_1 + N_7 + P_1 // P_1 + S_{N_1} + N_4$ / *Лягай, кохана, спати – приходять сон в обійми* (О. Герман), $N_5 + P_1 + S_{N_1}$ / *Між хлопцями зав'язалась розмова* (Ю. Покальчук);

– позиція реченневого компонента середини речення, напр.: $P_1 + Part + S_{N_1} // S_{N_1} + N_2 + N_6 + P_1 + Pron + N_4$ / *Пашать розніжені уста, а подих млості на папері дописус цього листа* (О. Герман);

– позиція реченневого компонента кінця речення, напр.: $P_1 + S_{N_1} + Adv_{mod}$ / *Цвітуть черемухи млосно* (Л. Костенко).

Інверсійно-семантична функція (зміна граматичного значення реченневого компонента, спричинена зміною позиції у структурі речення) сприяє увиразненню інверсійного компонента за семантичним значенням, напр.: $S_{N_1} + Adj + P_1 (Adj)$ / *Мед новітній гіркий* (Л. Костенко), порівн.: $Adj + S_{N_1} + P_1 (Adj)$ / *Гіркий мед новітній*.

Отже, порядок слів у реченні як засіб вербалізації комунікативної інтенції мовця детермінує лексичні, морфологічні та синтаксичні засоби, становить ієрархічно вищий мовний щабель із-поміж мовних засобів, адже впливає на семантичне значення реченневого компонента та його синтаксичне вираження.

Виявлення принципів порядку слів у реченні, що спричинені ментальними, граматичними особливостями, проливає світло на закономірності синтаксичного ладу української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрмоленко С. Я. Синтаксис віршової мови. Київ: Наук. думка, 1969. 94 с.
2. Турко О. Порядок слів речень української мови у фокусі комунікативної інтенції. *Євроінтеграційні пріоритети філології й лінгводидактики*

- в освітній системі України* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (10 листопада 2023 р., м. Полтава). ДЗ «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Полтава, 2023. 204 с.
3. Турко О. Порядок слів у реченні української мови як наскрізне синтаксичне поняття. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження* : матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження проф. Іларіона Слинька (Чернівці, 16–17 червня 2022 р.) / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. С. 208–209.
 4. Ермоленко С. Я. Експресивність. *Українська мова: Енциклопедія* / ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 2000. С. 156–157.
 5. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : монографія. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.
 6. Шабат-Савка С. Т. Комунікативна інтенція як міжрівнева лінгвістична категорія. *Мовознавчий вісник*. 2015. Вип. 20. С. 114–120.

ІНФІНІТИВНІ РЕЧЕННЯ В АСПЕКТІ ГРАМАТИКИ ОЦІНКИ (на прикладі синтаксичного фразеологізму *N₃ / Pron₃ аби / лиш би (лише б) Inf*)

Халіман Оксана Володимирівна
доктор філологічних наук, доцент,
викладач Відокремленого структурного підрозділу
«Полтавський фаховий коледж
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого»
khaliman_oksana@ukr.net

До граматичних засобів вираження оцінки належать і морфологічні одиниці, і синтаксичні конструкції, що зумовлює поділ граматики оцінки (див. [3]) на два підрозділи (морфологія оцінки й синтаксис оцінки), які перебувають у нерозривному зв'язку. Досліджуючи вживання морфологічних одиниць в оцінних функціях, розрізняємо різні ступені зумовленості особливостей їх функціонування синтаксичним оточенням (див. [5, с. 152–153]). Уживання певних морфологічних форм спостерігаємо й у складі конкретних шаблонних синтаксичних моделей (синтаксичних фразеологізмів). Обов'язковою реалізацією таких засобів є і вживання певної морфологічної форми, і сталість синтаксичної конструкції.

Серед синтаксичних одиниць, за якими закріпилися оцінні функції, привергають увагу інфінітивні речення, які відзначаються шаблонністю форми й типовістю відтворюваного змісту, що дає підстави вналежнити їх до синтаксичних фразеологізмів – конструкцій, компоненти яких

Наукове видання

ГРАМАТИЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ХХІ СТОРІЧЧІ:

**збірник тез наукових доповідей учасників
Міжнародної наукової конференції
на пошану доктора філологічних наук, професора
*Городенської Катерини Григорівни***

Оформлення
та комп'ютерне верстання: *Т. І. Савенко*

Підписано до друку 24.07.2024 р.
Формат 60 x 84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Обсяг ум. др. арк. 12,21, обл.-вид. арк. 9,65
Наклад 100 прим. Зам. № 2351

Видавничий дім Дмитра Бураго
ФОП «Бураго Дмитро Сергійович»
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
ДК № 4558 від 05.06.2013 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а / с 41
Тел. / факс: (044) 227-38-28, 227-38-48;
e-mail: info@burago.com.ua, site: www.burago.com.ua